

Atina Demokrasisinden Roma Cumhuriyetine - "Demos"tan "Populus Romanus"a

From Democracy Of Athens To The Republic Of Rome– From "Demos" To "Populus Romanus"



Prof. Dr. Bihterin DİNÇKOL*

ÖZET

Modern devletin kurumsal ve ideolojik kökenleri Atina Demokrasisinde ve Roma Cumhuriyetinde bulunmaktadır. Antik Yunan'da demokrasi, her yurttaş tarafından kanun yapım sürecine katılmak için eşit ve anlamlı bir şansa sahip olmayı ifade ediyordu. Atina'da yurttaşlar "demos"u, "res publica"da ise "populus romanus"u oluşturmaktadır. Antik Yunan'ın ünlü filozofları Platon ve Aristoteles, demokrasiyi kötü yönetim olarak eleştirmektedirler. Atina'da yurttaşların tümü yasaların yapılmasına ve uygulanmasına katılmaktadır. Atina demokrasisinde, isegoria ve isonomia iki önemli eşitlik ilkesidir. Roma'da Cumhuriyet patrici-plep çatışması sonucu kurulmuş ve gelişmiştir. Roma Cumhuriyeti bir karma yönetim modelidir ve Populus "potestas"a, Senato ise "auctoritas"a sahiptir. Günümüzde demokrasilerin bir ilkesi olan kuvvetler ayrılığının kaynağı karma yönetimdir.

Anahtar Kelimeler: Karma yönetim, demos, populus, Atina demokrasi, res publica.

ABSTRACT

The institutional and ideological roots of the modern state are found in the Democracy of Athens and the Roman Republic. In ancient Greece, democracy means having an equal and meaningful chance to

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

take part in lawmaking process by each and every citizen. Citizens constitute "demos" in Athens and "populus romanus" in "res publica". Plato and Aristotle, famous philosophers of ancient Greece, criticize democracy as a bad governance. In Athens, all citizens are involved in the implementation and enforcement of law. In the democracy of Athens, isegoria and isonomia are two important principles of equality. The Republic was established and developed as a result of the patrician-plebeian conflict in Rome. The Roman Republic is a mixed governance model and the Populus has the "potestas", while the Senate has the "auctoritas". In modern world, the source of the separation of forces which is a principle of the democracy, is mixed government.

Keywords: *Mix government, demos, populus, democracy of Athens, res publica.*

I. GENEL OLARAK

Atina demokrasisi M.Ö. V. yüzyılda Yunan yarım adasında belirirken, Roma'da M.Ö. 509 ile M.Ö. 27 yılları arasında siyasal düzen, *res publica* / Cumhuriyet olarak adlandırılmıştır.

Demokrasi siyasal kurumlarıyla Antik Yunan'da ortaya çıkarken, dönemin siyasal düşüncesi yönetim biçimlerini çokça tartışmış ve demokrasi üzerine görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim Antik Yunan'ın sonraki çağlara geniş etkisi olan iki ünlü düşünürü Platon ve Aristoteles, yönetim biçimlerini tasnif etmişler ve demokrasiyi kötü yönetim biçimi olarak değerlendirip, eleştirmişlerdir. Demokrasi her ne kadar *demosun* iktidarı ise de yoksulların çoğunlukta olduğu o dönemde, genellikle demokrasi, yoksulların ya da alt tabakanın egemenliği anlamında da kullanılmış ve de eleştirilmiştir. Antik Yunan düşünce sistemi içinde demokrasi böylesine çokça eleştirilmesine rağmen gene de çoğunluk yönetimi olarak özellikle Atina'da uygulanmıştır.

Atinalıların diğer Yunan sitelerinden daha fazla düşünce özgürlüğü de dahil olmak üzere özgürlüğe sahip olması, Akdenizin dört bir yanında bulunan düşünürler ve akademik çalışma yapanlar için Atina'yı cazip hale getirmiştir¹.

¹ <https://www.libertarianism.org/columns/ancient-greeces-legacy-liberty-personal-freedom-athens>.

Sartori; "(..) demokrasilerin icadı, düşünce ve idealler tarihine dayanır ve en iyi de orada izlenir, çünkü siyasal sistemler insanın tasarlayıp kurduğu şeylerdir."² derken şüphesiz Antik Yunan düşünce sistemini de işaret etmektedir.

Roma'da *res publicanın* öne çıkan özelliği ise Polybios ve Ciceron'un da savunduğu "karma yönetim" olmasıdır, yani siyasal güçler arasında dengeye dayalı bir yönetim. Fren ve denge esasına dayanan bu yönetim, sonraları Montesquieu'nun güçler ayrılığı kuramına esin kaynağı olmuştur³.

II. ATİNA DEMOKRASİSİ

A. DEMOS

Demokrasiye ait pek çok terimin kökenleri, Antik Yunan döneminin site devletlerinden olan Atina'da bulunmaktadır. Antik Yunan'da site toplumu, nispeten geniş ve karmaşık bir insan topluluğu olmakla birlikte kendi kendilerini idare edebilecekleri düşüncesini uygulamaya geçirebilmişlerdir. M.Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar bu coğrafyada ortaya çıkan demokrasi demos ve kratos sözcüklerinden türetilmiştir.

Demos, belirli bir poliste (kentte) yaşayan vatandaşlar anlamını taşımanın yanı sıra sıradan insanlar, alt tabaka ya da alt tabakadaki din adamlarını ifade ediyordu. *Kratos* ise güç ya da egemenlik anlamını taşıdığı gibi iktidar anlamında da kullanılabilirdi⁴.

Eski Yunan'da demokrasi, halkın veya çoğunluğun egemenliği, gücü ve iktidarı elinde bulunduran halk anlamında kullanılıyordu. Ancak demos, sitede yaşayan bütün nüfusu kapsamamaktadır. Özgürlükten yoksun olan köleler, özgür ama siyasal özne olmayan *metekler* (metoikoslar) ve yurttaş sayılmayan kadınlar demos içinde değerlendirilmemektedir. Bununla birlikte yurttaş topluluğunu oluşturan demos, Atina demokrasisine temel oluşturmuştur.

² Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Ankara, 1993, s. XVII.

³ Mehmet Akad / Bihterin Vural Dinçkol / Nihat Bulut, *Genel Kamu Hukuku*, 13. Basım, İstanbul, 2017, s.41.

⁴ Akad / Dinçkol / Bulut, s.10-11.

Atina'da belli bir zümreye tanınan yurttaşlık etrafında şekillenen demokrasi⁵, kadınları, metekleri ve köleleri yönetimin dışında bırakmış olması nedeniyle eleştirilmektedir. Şüphesiz modern demokrasiyle karşılaştırıldığında tüm nüfusu kapsayıcı olmaması nedeniyle başarısızdır. Ancak günümüzde bile hala kusursuz bir şekilde uygulanamayan ve idealize edilen demokrasinin Antik Yunan'daki uygulamasını, kendi çağının özellikleri ile değerlendirmeliyiz.

Dahl'ın da isabetle belirttiği gibi, dönemin önde gelen düşünürleri olan demokrasi aleyhtarı Platon ve demokrasinin "*ılımlı eleştirmeni*" Aristoteles, demokrasi düşüncesinin gelişiminde önemli rol oynamıştır⁶.

Antik Yunan demokrasisi, demosun kapsamından ziyade demosun gücü ile ilintilidir. Tüm Yunanlılar gibi Atinalılar da şehirlerine yani devletlerine yurttaşların bütünü olarak bakarlardı⁷. Nicias'ın şu sözleri bu durumu açıklamaktadır; "*polisli oluşturan insanlardır, içlerinde insan olmayan gemiler veya surlar değil*"⁸. Nitekim Aristoteles de siteyi ortak yararı amaçlayan bir yurttaşlar topluluğu olarak açıklamıştır⁹.

Bir görüşe göre; Atina yurttaşları vergi ve harcamanın yanı sıra savaş ve barış konularında oy kullandıkları gibi "generallerini" seçtikleri ve seçilerek magistra olabildikleri için Atina'da "demos" tam anlamıyla Atina devletiydi¹⁰.

Nitekim Okandan da, Antik Yunanda bu günkü anlamıyla Devletin değil, toplu olarak yaşama zorunda olan aynı dine sahip, aynı dili konuşan insanların bir araya geldiği siyasi ve hukuki bir düzenin sözkonusu olduğunu belirtir¹¹. Sartori "demokratia" teriminin ortaya çıktığı Yunan polisindeki halkı yani "demos"u, kolektif bir organ ve "*birbirine*

⁵ Alper Işık, Türkiye'de Ulus devlet ve Gayrimüslim Azınlık, İstanbul, 2016, s.9.

⁶ Robert A. Dahl, Demokrasi ve Eleştirileri, Çev. L. Köker, Ankara, 1993, s.16, 17.

⁷ Loren J. Samons II, Demokrasinin Nesi Var?, Atina'daki Uygulamalardan Amerikan İbadetine, Çev. Yosun Erdemli, İstanbul, 2013, s.67.

⁸ Samons II, s.67.

⁹ Aristoteles, Politika, Çev. M. Tunçay, İstanbul, 1983, s. 203.

¹⁰ "*Çok az Atinalı modern bir Amerikan vatandaşının, devleti vatandaşlar topluluğundan ayrı bir varlık olarak kavrayışını anlayabilirdi (vatandaşlar topluluğuna muhasim devlet kavrayışını ise hiç anlamazdı!)*." Samons II, s.66.

¹¹ Recai Galip Okandan, Umumî Amme Hukuku, İstanbul, 1976, s.123.

sıkıca kenetlenmiş küçük topluluk" olarak açıklar¹². Atina demokrasisinin temeli; devlet dini, toplum mitleri ve geleneklerle kaynaştırılmış halka dayanmaktadır¹³.

Atina'da savaşa karar veren, savaşan, vergileri hem belirleyen hem de ödeyen, yurttaşları yargılayarak mahkûm ya da beraat ettiren "Atinalı"ların yani "demos"un kendisiydi¹⁴.

B. DEMOKRATİA

M.Ö. 500 yılında Atina'da iki oligarşik dönem haricinde iki yüzyıl devam edecek siyasal yapı şekillenmişti¹⁵. Atina'da siyasal yapı giderek daha demokratik olma eğilimi göstermiştir. Bu durum, orta sınıfın gelişmesi ve yasaların üstünlüğü düşüncesinin yükselmesi anlamını da taşımaktadır. Bu gelişim aynı zamanda felsefi düşüncenin mitoloji karşısında güçlenmesine de sahne oluyordu¹⁶.

1- *Ekklesia*

Atina demokrasisinin ana kavramı olan *demos*, tüm iktidara sahipti ama bu iktidarını doğrudan kullandığı tek organ, halk meclisi yani *Ekklesia*'dı. Atina'da temsilden söz edilmez, yurttaşlar halk meclisine bizzat katılırdı. Modern demokrasilerden farklı olarak yurttaşlar yönetim faaliyetlerine doğrudan katılıyordu. Siyasi sorunların oylandığı, diğer ülkelerle anlaşmaların görüşüldüğü *Ekklesia*'ya katılmanın yanı sıra, yurttaşlar yönetim kadrolarında da kura sonucu ve sıra ile yer alıyorlardı¹⁷. Demokrasinin yanı sıra tarihsel süreçte ilk kez kamusal tartışma sonucu karar alma yani siyaset ve alınan kararlara uyma – ki modern toplumun varoluş koşuludur- da bu dönemde anlam kazanmıştır¹⁸.

Perikles tüm demosun yani tüm Atinalıların kamu işlerinde yetersiz bilgi sahibi olmadığını, politika oluşturabileceklerini ileri sürmüş-

¹² Sartori, s.27.

¹³ Moses Finley, Antik ve Modern Demokrasi, Çev. D. Türker, Ankara, 2003, s.41, 42.

¹⁴ Samons II, s.67.

¹⁵ Samons II, s. 62.

¹⁶ Alaeddin Şenel, Siyasi Düşünceler Tarihi, Ankara, 1999, s.

¹⁷ Akad / Dinçkol / Bulut, s.11.

¹⁸ Finley, s.23.

tür¹⁹. Perikles devlet işlerine karışmayı yurttaş olmanın gereği olarak şöyle ifade eder; "(..)biz Atinalılar devlet işlerine karışmayanlara kendi işi gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz."²⁰

Atina'yı diğer sitelerden ayıran özelliklerden biri de kamu hizmetlerini gerçekleştirenlere ödeme yapılması ve yurttaşlık için mülkiyet koşulu konmamasıdır. Nitekim Aristoteles de oligarşi ile demokrasi arasındaki ayırmda yurttaşların malvarlığından hareket ederek, oligarşi ile demokrasiyi birbirinden ayıran özelliğin, servetin varlığı ya da yokluğu olduğu üzerinde durur. Sayıları çok az da olsa servete sahip olanların siyasal güce sahip olması oligarşiye neden olurken, mülkiyetsiz yurttaşların siyasal güce sahip olmasıyla da demokrasi ortaya çıkar²¹. Aristoteles'e göre, Demokrasi yoksul olanların çıkarlarını, yani yurttaşların sadece bir kısmını koruyan ve diğer "kötü" yönetimler gibi ortak yararı gözetmeyen bir siyasal düzen olmaktan uzak bir sistemdir²².

2- İsegoria, İsonomia

M.Ö. 450'lerde Atinalı erkeklerin siyasal katılımı için mülkiyet şartı genellikle kaldırılmak suretiyle en yoksul özgür erkeklerin dahi oy verebilmesi ve görev yapabilmesi sağlanmıştır²³. Bu anlamda *isegoria*, yani herkesin sahip olduğu mecliste söz alma hakkı, zaman zaman "demokrasi" ile eş anlamda kullanılmakta, verilen karar da mecliste mevcut olanların basit çoğunluğu ile sağlanmaktadır.

Bu noktada Atina'da demokratik bir toplum olarak değerlendirilen demosun, eşitlikle ilişkilendirilmesi gerektiği, demokrasinin adil bir özgürlük getirmediği ortadadır²⁴. Nitekim Atina'lı devlet adamı Perikles; "*Atina'da vatandaşlar arasında müsavat (eşitlik) esası hakimdir.*

¹⁹ A. W. Gomme ve ark., A Historical Commentary on Thukydides, Oxford, 1945-81, s. 2:122-23 ve Simon Hornblower, A Commentary on Thukydides, Oxford, 1991-96, 1:305-6'dan nakleden: Samons II, s.97-98.

²⁰ Mete Tunçay, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-1, eski ve orta çağlar, seçilmiş yazılar, Ankara, 1985, s. 26.

²¹ Aristoteles, s.82

²² Aristoteles, s.80-82.

²³ Samons II, s.90.

²⁴ Nadia Urbinati, "Competing for liberty: the Republican Critique of Democracy", The American political Science Review, August, 2012, s. 607-621.

Hükümetin gayesi herkesin menfaatidir. Bir hakim ekalliyetin (oligarşi'nin) menfaati değildir."²⁵ diyerek eşitliğe verilen önemi vurgulamıştır.

Özgürlük, polislerin dış kontrolünün olmaması ve sınırlı bir grup olan yurttaşların özgürlüğü anlamında kullanılmaktadır.

Atina'da her yurttaşın, siyasi muhakeme gücüne sahip olduğu düşünülüyordu. Onlara göre herkes bu beceriyi kullanmada eşit olmasa bile, buna sahip olmak bakımdan eşitti. Atina'da siyasal yapıyı belirleyen iki özgürlük; *isegoria* yani konuşma eşitliği ve *isonomia* yani kanun önünde eşitlik -yasaların eşit koruması- olarak ifade edilmekteydi. *İsonomia*, siyaseti sadece herkesin uyması gereken yasaları yapma fonksiyonunun olduğu sembolik ve normatif bir alan haline getirmiştir²⁶. *İsonomianın*, modern demokrasilerin temel prensibi olan genel ve eşit oy ilkesi ve dolayısıyla tüm görüşlere adil yaklaşım ilkesine temel oluşturduğu savunulmaktadır²⁷.

Sistemin özünü dayandırdıkları bu eşitlik anlayışını, Herodot M.Ö. 506 yıllarında büyük bir askeri zaferle Evvoia'nın büyük bir kısmının ele geçirilmesini anlatırken, Atina'nın askeri güç kazanmasını isegoriaya bağlayarak zikretmiştir²⁸.

3- Bule Meclisi ve Mahkemeler

Tüm yurttaşların üyesi olabildiği demosu temsil eden bir başka meclis ise ekklesianın gündemini belirleyen Beşyüzler Meclisi (Bule Meclisi)dir. Beşyüzler Meclisi, yürütme işlevini yerine getirirken üyeleri kurayla belirlenmekteydi. Beşyüzler Meclisi Atina'daki toplamda on *demesin* (kabile)nin gönderdiği 500 temsilciden oluşuyordu. Her kabileden kura ile seçilen temsilcilerin en önemli görevi Halk Meclisinin gündemini belirlemek ve kimi idari işleri yürütmektir. Üyelerin kura ile seçilmesi ve her yurttaşın ancak bir kez seçilebilmesi usulüyle yurttaşların neredeyse tamamı Beşyüzler Meclisine üyelik yapmış oluyordu²⁹.

²⁵ Sadri Maksudi Arsal, Umumi Hukuk Tarihi, Üçüncü Tabı, İstanbul, 1948, s.146.

²⁶ Urbinati, s. 613.

²⁷ Urbinati, s. 613.

²⁸ Samons II, s. 67.

²⁹ Ahmet Taner Kışlalı, "Eski Yunan'da Demokrasi", http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/b7134683221c2c0_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi, s.67.

Atina'nın yargı sisteminde de demosun temsili söz konusudur. Halk tarafından yurttaşlar arasından seçilen jüri üyeleri mahkemelerde görev yapıyordu. Perikles döneminde jüri üyelerine hizmetleri karşılığında ödeme yapılması, Atinalı yurttaşların bu sürece katılımını teşvik etmiştir³⁰.

Antik Yunan'ın polisinin toplumsal, siyasal, dinsel ve ekonomik bir bütün olmasının yanı sıra yukarıda ortaya konan Atina sitesinin demokrasi işleyişi, devletin "*demos*"dan ayrı değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Antik Yunan'da en ilgisiz yurttaşın bile doğrudan yönetim deneyimine dahil olduğu bir demos söz konusu olmuştur³¹. Atina bu yönetim şekliyle yaklaşık iki yüzyıl Yunan dünyasında "*en varlıklı, en güçlü, en sağlam, iç işlerinde en barışçıl ve kültürel olarak en zengin şehir devleti olarak kalmayı*" başarmıştır³².

III. ROMA CUMHURİYETİ

A. POPULUS ROMANUS

Demokrasi kavramının türediği "*demos*" Atina'da yurttaşlar topluluğunu ifade ederken, demosun Latince karşılığı olan "*populus*" Roma'da halkı ifade etmektedir³³. Sartori, Romalıların "*halk*" kavramının *demostan* farklı olduğunu, ancak Roma sistemi içinde anlaşılacağı ve ortaçağın dilinin latince olduğunu da belirterek, demokrasi düşüncesi içinde yer alan "*halk egemenliği*" kavramının kökünün de *demos* değil organik bir bütünü oluşturan *populus* olduğunu ileri sürer³⁴.

Roma halkının, krallık devrinden itibaren toprak mülkiyetine sahip, soylu sınıf yani patricius ve plepler olmak üzere ikiye ayrıldığı bilinmektedir. Krallık döneminin sonlarında bu iki sınıf arasında mücadele başlamıştır³⁵. M.Ö. 509'da Roma'da kralların uzaklaştırılmasından sonra kurulan cumhuriyet rejiminin ilk iki yüzyılında, Roma halkını

³⁰ Samons II, s. 65.

³¹ Finley, s.31.

³² Finley, s.34.

³³ Bu konudaki etimolojik açıklamalar için bkz. Sartori, s.22-27.

³⁴ Sartori, s.23.

³⁵ Bülent Tahiroğlu / Belgin Erdoğan, Roma Hukuku Dersleri, Tarihi Giriş Hukuk Tarihi Genel Kavramlar Usul Hukuku, Dördüncü Basım, İstanbul, 2005, s.11.

oluşturan iki sınıf arasındaki mücadele³⁶ "imtiyazlı sınıf olan *patricius*" karşısında kökleri bilinmeyen kişiler olan *pleb*'ler lehine geliştikçe cumhuriyetin yükselişi mümkün olmuştur. Rejimin son iki yüzyılında sosyal sınıfların yerini siyasal grupların almasıyla ortaya çıkan kriz ve nihayet Roma'da cumhuriyet döneminin sona erişine neden olmuştur (M.Ö. 27)³⁷.

Dördüncü yüzyıl ortalarında pleplerin sistemli mücadeleleri sonunda plepler ile patriciler arasında hukuki eşitlik sağlanmıştır. Ayrıca iki sınıf arasında gerçekleşen evlilikler de iki sınıfın kaynaşmasında rol oynamıştır. Bu gelişmelerden sonra artık patrici- plep ayırımı kalkarak birlikte Roma halkını yani "*Populus Romanus*"u oluşturdular³⁸.

Bu dönemde zengin pleplerle patriciler, bir araya gelerek soylular sınıfını oluşturuyorlardı. Soylu sınıf yani aristokratlar ile giderek yoksullaşan sınıf arasındaki mücadele, Arsal'a göre cumhuriyet döneminin en öne çıkan çatışmasıdır³⁹ ve aslında cumhuriyet dönemi boyunca da sürmüştür. Başlangıçta Cumhuriyetin itici gücü olan bu mücadele, dönemin sonlarında siyasal gruplaşma "*optimates-populares*" çatışması olarak kendini göstermiştir.

Arsal cumhuriyet dönemini; "*Bu devirde Romada bir taraftan içtimai ahlâkı yükseltmek, diğer taraftan iktisadî vaziyeti islâh etmek teşebbüsleri görülüyor.*"⁴⁰ şeklinde açıklamıştır.

Roma Cumhuriyeti özgür insanların yurttaşlığını tanıırken mülkiyet sahibi olmayı da aramaktaydı. Siyasal katılımın mülkiyet temeline bağlanması sonraki çağlarda da servet esasına bağlanan oy hakkı ile kendini göstermiştir.

Ekonomik açıdan zayıf olan plepler, ikinci sınıf yurttaş olarak kabul ediliyorlardı. Hatta borçlarını ödeyememe durumunda pleplerin borç kölesi olması söz konusu olabiliyordu⁴¹.

³⁶ Tahiroğlu / Erdoğan, s.11.

³⁷ Ziya Umur, Roma Hukuku, İstanbul, 1974, s.25; Tahiroğlu / Erdoğan, s.11.

³⁸ Arsal, s.245.

³⁹ Arsal, s.191. Bu konuda ayrıca bkz. Umur, s.25.

⁴⁰ Arsal, s.191.

⁴¹ Mehmet Ali Ağaoğulları / Duygu Türk / Ayhan Yalçınkaya / Zafer Yılmaz / Filiz Zabcı, Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul, 2011, s.169.

Patrici-plep mücadelesinin sonuçlarından biri *Oniki Levha Kanunu*'nun yapılmasıdır. Oniki Levha Kanunu ile en büyük kodifikasyon yapılarak, patrici, plep eşitliği sağlanmış, örf ve adet hukuku toplanıp yazılı hale getirilerek hukuk konusunda da belirsizlik sona erdirilmiştir⁴². Eski Roma yurttaşları olan, soylular yani *patriciler* karşısında "avam" olarak kabul edilen *plepler*, On İki Levha Kanunu ile magistraların yetkilerini azaltma amaçlarına ulaşmışlardır⁴³.

Bu mücadelenin diğer sonucu ise pleplerin kendi meclislerini de oluşturarak, *Concilium Plebis* olarak anılan bu meclisle Roma yönetiminde etkili olmalarıdır.

B. ROMA CUMHURİYETİ

1. *Res Publica Kavramı*

Siyasal düşüncesinin kaynakları Atina'da olsa da Cumhuriyet tartışmaları Roma üzerinden yapılmaktadır. Cumhuriyet kuramcıları Machiavelli ve Montesquieu'nun da Roma Cumhuriyet kurumlarına olan ilgilerinin de gösterdiği gibi cumhuriyetin kökleri, "*res publica*" kavramının temellerinin bulunduğu Roma'da aranmaktadır⁴⁴. Günümüzde "cumhuriyet" kelimesi ile ifade ettiğimiz "*res publica*", kamu malı, kamuya veya devlete ait görev ve menfaatlerin toplamı ya da devlet anlamına gelmektedir⁴⁵. Nitekim kamu kavramı cumhuriyetçi düşünüşün özü olup, cumhuriyetçilik günümüzde "çeşitlilik-üstü-bütünlük" (*unity-over-diversity*) şeklinde anlaşılırken, toplumsal bütünlüğü sağlamada farklılığa saygının, yurttaş eşitliğini sağlamak için gerekli olan bütünlüğü bozduğu düşünülür⁴⁶.

⁴² Richard Honig, *Roma Hukuku*, Çev. Ş. Talip, İstanbul, 1938, s.19.

⁴³ Honig, s.19.

⁴⁴ "*Respublica'nın muhalif mefhumu res privata (fert malı) veya res familiaris (aile malı) idi ki sonraki inkişafında dar manada mamelek, yani fertlerin menfaat sahasını ifade eden tabir haline gelmişti, Respublica ise ancak imparatorluk devrinde, evvelki idareyi imparatorluktan ayıran bir tabir oldu.*" Umur, s.23.

⁴⁵ Umur, s.23.

⁴⁶ Ayhan Kaya, "*Avrupa Birliği'nde Nüfus hareketleri ve Entegrasyon tartışmaları: Çok Kültürlülük ve Cumhuriyetçilik*", *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz, Avrupa Birliği'ne Giriş*, Yayına Hazırlayan: Ayhan Kaya, İstanbul, 2013, s.105.

"*Res publica*"nın karşılığı olarak "*cumhuriyet*" kelimesini bizim coğrafyamızda ilk defa Şinasi, Mustafa Reşit Paşa'ya yazdığı kasidesinde "...*ahali fazlın reisi cumhuru*" diyerek kullanmıştır⁴⁷.

Cicero, *res publica*'yı ortak iyiye adanmış bir rejim olarak yorumlayarak, "*res publica, res populi*" ifadesi ile devleti halkın işi olarak açıklamıştır⁴⁸.

Roma'da cumhuriyet düşüncesi, iyi insanın aynı zamanda iyi bir yurttaş olmasının gerekli olduğunu vurgular. Yurttaşlık erdemi de kamusal sorunlarda herkesin iyiliğinin amaçlanması ve kamusal görevlerin dürüstçe yerine getirilmesi anlamındadır. Erdemli olmanın iyi bir yurttaş olmanın gereği olduğu gibi, iyi bir siyasal toplumun da bu erdemi geliştiren toplum olduğu üzerinde durulur⁴⁹.

2. *Senato*

Roma'da cumhuriyet, kralın devrilmesiyle monarşik, aristokratik ve demokratik unsurların bir arada bulunduğu bir rejim olarak ortaya çıkmıştır⁵⁰. İktidarların paylaşımını öngören bu siyasal yapıda iktidarın tek kullanıcısı *populus* olmamıştır. Cumhuriyet döneminde zamanla gücünü halk meclisleri lehine kaybetse de Senato güçlü bir yetkiyi "*auctoritas*"ı elinde bulundurmaya devam etmiştir⁵¹. Halk meclisi kararları alma ve uygulama yetkisine sahipti ama Senato'nun talimat verme yetkisi vardı. Bu nedenle halkın elinde *potestas* olmakla birlikte Senato *auctoritas*a sahipti⁵².

Roma anayasasında da kamu yararı öne çıkarılarak, Senato ile Halk Meclisi kurumsallaştırılmak suretiyle aristokrat ve halk çıkarları dengelenmiş ve *Populus Romanus* bir arada tutulmaya çalışılmıştır.

Aslında *res publica*, alt sınıflara tavizler verilmek suretiyle kurulabilmiştir. Nitekim "*SPQR*" yani "*Senatus populus que Romanus*" ifadesi de "*Senato ile halkın yönetime ortaklığına işaret ediyordu; fakat bu ortaklıkta*

⁴⁷ Umur, s. 23.

⁴⁸ Ağaoğulları / Türk / Yalçınkaya / Yılmaz / Zabcı, s.181.

⁴⁹ Philip Pettit, Cumhuriyetçilik, Çev. Abdullah Yılmaz, s.41.

⁵⁰ Tahiroğlu / Erdoğan, s.1,2.

⁵¹ Tahiroğlu / Erdoğan, s.10.

⁵² Akad / Dinçkol / Bulut, s.35.

baskın olan yönetici öge kuşkusuz Senato'ydu"⁵³. Rejim içinde süreklilik teşkil eden etkinliği ve siyasal önemi dolayısıyla Senato, Roma Cumhuriyetinin temel kurumudur.

3. Karma Anayasa

Roma Cumhuriyetinin temelleri, karma yönetim ve ortak yararın bireysel yarara üstünlüğü olmak üzere iki unsura dayanır. Kamusal özele üstün tutulmuştur. Cumhuriyetçiler de Antik Yunan demokrasisinde yer verilen yurttaşların eşitliğinin mevcudiyetinin yanı sıra yurttaşlar arasında efendi-köle ilişkisinin bulunmadığı bir rejim kuruyorlardı. Cumhuriyetçiler Antik Yunan'ın bu ilkelerini daha da ileri götürerek halkın yönetime katılmasını önleyen siyasal sistemi meşru kabul etmiyorlardı⁵⁴.

Eski Yunan'da sitenin yerini Roma'da *Civitas* almıştır. Roma'da *Civitas*, ortak hukuk altında toplanmış yurttaşları ifade eder ve insan toplulukları hukuk sayesinde *Civitas* derecesine yükselirler. Nitekim Cicero da *Civitas*'ın hukuki bir ortaklık olduğunu belirtmiştir⁵⁵. Roma'da yurttaşlar *Civitas*'a yani siyasete katılmaları ile Atina Demokrasi anlayışını yaşatmışlardır. Antik Yunan'dan farklı olarak yurttaşların katıldıkları *Civitas* ise hukuki bir örgüttür.

Yukarıda açıklandığı şekilde, Platon ve Aristoteles'de de görüldüğü üzere, Antik Yunan düşüncesinde demokrasi, yoksul çoğunluğa dayanan halkın iradesi olarak eleştirilmiştir. Cumhuriyetçi filozoflar ise halkın iradesini hukukla sınırlama yanlısı olmuşlardır. Bu durum, cumhuriyetçilerin halkın egemenliğini değil hukukun egemenliğini savunduğu şeklinde ifade edilmektedir⁵⁶.

Konsüller, Senato ve halk tribünleri Roma cumhuriyet sistemi içinde karma anayasa modelini oluşturuyorlardı. Karma anayasa, üç rejim unsurlarına siyasal sistem içinde yer verilerek ve devlet örgütünü sınıflar arası uzlaşmaya dayandırılarak kurulur. Böylelikle aşırılıklar önlenir.

⁵³ Ağaoğulları / Türk / Yalçınkaya / Yılmaz / Zabcı, s.170.

⁵⁴ Dahl, s.30.

⁵⁵ Umur, s.9-10.

⁵⁶ Pettit, s.41.

Cumhuriyetçilerin görevi, soylular ile soylu olmayanlar arasındaki çıkar farklılığını gidermeye yönelik, "tekin, azlığı ve çokluğun çıkarlarını, demokrasi, aristokrasi ve monarşiyi içeren, bu üç ögenin de sonuçta herkesin iyiliğinde birleşmelerini sağlayacak biçimde yapılmış karma bir yönetim oluşturarak yansıtan ve bir şekilde dengeleyen bir anayasa yapmaktır"⁵⁷.

Polybios ve Cicero'nun, Antik Yunan düşüncesini geliştirerek savundukları "karma yönetim" ya da "karma anayasa" ise siyasal dengeyi kurma amacına yönelmiştir⁵⁸. Bu denge; monarşi, aristokrasi ve demokrasinin unsurları bir araya getirilerek, sınıflar arası uzlaşma ile sağlanacaktır⁵⁹. Böylece farklı güçlerin birbirini denetlemesi söz konusu olacaktır. Polybios'un karma yönetim, denge ve fren fikri, Montesquieu ve Amerikan kurucu babalarına örnek teşkil etmiştir⁶⁰.

Polybios ve Cicero, siyasal düşüncelerini oluştururken, Roma'nın anayasal düzenini esas almışlardır. Polybios, özellikle populus'un yetki alanı ile ilgilenmektedir. Roma'da cumhuriyet döneminde karma anayasacı rejim, seçkinlerin yönettiği ülkede halkın katılımını, yönetimin meşruluğunu sağlamak için önemli görür. Ayrıca halkın kendini ifade etmesi olarak da katılım önemlidir.

IV. SONUÇ YERİNE

Modern devletin kurumsal ve ideolojik uzak kökenlerini bulduğumuz Atina Demokrasisi ve Roma Cumhuriyeti, bu çalışmada yurttaş-halk ve iktidar kullanımı ekseninde incelenmiştir. Şüphesiz gerek demokrasi gerekse cumhuriyet uygulamaları günümüzde farklı anlamlar taşımaktadır. Ancak kavramların ortaya çıkışındaki süreçler, günümüz uygulamalarına da etki etmektedir.

Antik Yunan demokrasisi ve Roma Cumhuriyeti öncelikle "eşitlik" ilkesinin önemi üzerinde durmuşlardır. Yurttaşların yasa önünde eşit olduğu ve yurttaşlar arasında efendi- köle ilişkisine benzer bir bağımlılık ilişkisinin bulunmadığı siyasal toplumun en iyisi olduğu konusunda birleşmişlerdir⁶¹.

⁵⁷ Dahl, s.30.

⁵⁸ Akad / Dinçkol / Bulut, s.41.

⁵⁹ Akad / Dinçkol / Bulut, s.40-42.

⁶⁰ Akad / Dinçkol / Bulut, s.41.

⁶¹ Sartori, s.30.

Atina sitesinde yönetime katılanların sayılarının nüfusa göre azlığının yanı sıra site karşısında kişinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Yurttaşların siteye karşı ileri sürebilecekleri hiçbir hakları söz konusu olmamıştır⁶².

Ancak tüm bireyler yurttaşlık haklarından yararlanmamakla birlikte yurttaşlar topluluğu çağdaş demokrasinin de benimsediği şekilde, kendi kendini yönetmekteydi. Yurttaşların katılımıyla ortaya çıkan yasalara itaat ise yasalara dayalı bir siyasal yönetim modeli olarak sonraki dönemlere etkide bulunmuştur.

Atina'da yurttaşlar bütün olarak demosu oluşturup, siteye bağlı yaşam sürerler. Sitenin ön planda tutulduğu, bireyin ancak site içinde varlık kazandığı ve kişi devlet ikiliğine yer vermeyen siyasal toplumda uygulanan bir demokrasiden söz edilmektedir⁶³.

Site ile yurttaş arasındaki bağ; siyasal olduğu kadar dinseldir ve site, bireyler üzerinde tam ve mutlak bir otorite ilişkisini ifade etmektedir⁶⁴. Roma'da ise devlet toplumdan özerkleşmiş ve kişinin devletle ilişkisi hukuksal bir ilişki haline dönüşmüştür. Atina'da yurttaşlık Atinalı olmakla sınırlanırken, Roma'da Stoacıların fikirlerinin Ciceron'un düşüncelerine yansımada da görüldüğü gibi *res publica*, yurttaş sayısını arttırmaya yönelmiştir.

Roma Cumhuriyetinde ise devlet hukuksal bir varlık olarak toplumdan ayrıdır. Devlete hukuksal varlık olarak yaklaşmanın Roma'da anlamı, yasaların yönetimi ve dolayısıyla keyfi iktidarın olmaması anlamına gelmektedir. Bu durum da monolitik yönetimin reddi yani monarşi karşıtlığı olarak ifade edilebilir.

Roma'da *res publica*, kamusal iyinin kişisel iyiden üstün olması üzerine kurulmuştur. Siyaset ortak çıkar alanına yöneliktir derken aslında kişisel çıkarın ikincilliği ifade edilerek, kamusal-özel ayırımına işaret edilmektedir⁶⁵.

Atina'da modern devletten farklı olarak, bütün iktidarlar demosta birleşmiş olsa da burada "halk egemenliği"nden söz etmek mümkün

⁶² Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, Yenilenmiş Beşinci Baskı, Ankara, 1976, s.21.

⁶³ Okandan, s.121.

⁶⁴ Kapani, s.20.

⁶⁵ Ahu Tunçel, Cumhuriyetçi Özgürlük, İstanbul, 2010, s. 71.

değildir. Gerek Roma'da gerekse Atina'da henüz kişi özgürlüklerinden söz edilememektedir. Henüz otorite ve potestas (iktidarı kullanma yetkisi) halkta birleşmemiştir. Bunun için Orta Çağ sonrası, 17. ve 18. yüzyılları beklemek gerekecektir.